

Tatiana Sheleg. Psychological Preconditions of the Child's Creative Skills Development at an Early Stage of Ontogeny.

Social and psychological preconditions of the development of child's creative skills are analysed in the article. Special attention is paid to the child's research activity as an important factor of person's successful socialization. Self-actualization, the influence of a family and a teacher are viewed as the main factors of creative potential development. The original scientific psychological principles of research skills development are taken into consideration.

Key words: *creative activity, research skills, self-actualization, social situation of development, creativity potential.*

УДК 159. 923

О. М. Шишова

**РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ
ВІЦІ**

У статті розкрито сутність поняття «розвиток соціальної компетентності» за різними програмами дошкільної освіти (державною програмою «Дитина», Вальдорфською педагогікою, педагогікою Монтесорі). Визначено соціальні та психолого-педагогічні чинники, які зумовлюють зростання соціальної компетентності, охарактеризовано рівні її розвитку.

Ключові слова: *взаємовідносини, адаптованість, моральні дії, емоційно-ціннісний прояв ставлення до оточуючих, діяння в оточуючому просторі, когнітивне знання про оточуючий світ, знання, вміння, ставлення.*

Постановка проблеми. Соціалізація сучасного дошкільника відбувається в умовах стрімких суспільних змін. Унаслідок цього засвоєний дітьми множинний досвід здатний виводити їх за межі традиційних соціалізувальних моделей і правил, що не завжди позитивно позначається на їхній соціальній компетентності та на успішності соціалізації загалом.

Реалії сьогодення диктують необхідність створення в дошкільних навчальних закладах умов для розвитку соціальної компетентності, задекларованої у Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні.

Тому важливою науковою проблемою є дослідження психолого-педагогічних чинників, які зможуть забезпечити розвиток гармонійної особистості та становлення соціальної компетентності дошкільника.

Вивченням окресленої вище проблеми у педагогічній та віковій психології займалися такі науковці, як М. Лисина, Д. Бех, О. Кононко,

В. Стельмах, А. Богуш, О. Запорожець, М. Гончарова-Горянська, Т. Поніманська, В. Кузьменко.

Мета статті – дослідити розвиток соціальної компетентності у дошкільному віці.

Виклад основного матеріалу. У статті представлено програму емпіричного дослідження соціальної компетентності та чинники її розвитку у дітей старшого дошкільного віку, відображено результати констатувального експерименту й визначено критерії розвитку соціальної компетентності (когнітивне знання про оточуючий світ, діяння в оточуючому просторі та емоційно-ціннісні прояви ставлення до інших) у дошкільників, що виховуються за різними програмами дошкільної освіти, а саме: державною програмою «Дитина», Вальдорфською педагогікою, педагогікою Монтесорі.

Методологічний комплекс щодо вивчення розвитку соціальної компетентності включав такі методики: «Веселий та похмурий» (Л. Головей, Е. Рибалко), «Доручення» (А. Богуш, Л. Варянце), «Ситуація вибору використання картинок» (А. Богуш, Л. Варянце, Н. Гавриш) для визначення показників за критерієм «Когнітивне знання про оточуючий світ»; «Сюжет картинок» (Л. Головей, Е. Рибалко), «Зробимо разом» (Л. Головей, Е. Рибалко), «Дерево» (Л. Пономаренко), методику Рене Жиля для вивчення показників за критерієм «Діяння в оточуючому просторі»; методику «Робінзонада» (адаптований варіант методики В. Авраменкової), «Сходінки» (Л. Головей, Е. Рибалко) для дослідження показників за критерієм «Емоційно-ціннісні прояви ставлення до інших». Окрім вищезазначених методик, застосовувались методи спостереження та інтерв'ю.

Одержані емпіричні дані було оброблено за допомогою кореляційного аналізу. Критерії «Когнітивне знання про оточуючий світ» та «Діяння в оточуючому просторі» мають високу пряму кореляцію (0,809; $p < 0,01$). Такий показник свідчить, що діти старшого дошкільного віку володіють певними знаннями про способи вираження емоцій, моральні норми, особливості спілкування з особами різного віку та статі, способи поведінки в різних соціальних ситуаціях; уміють проявляти свої почуття у процесі спілкування, здійснювати моральні вчинки за власним бажанням та підтримувати контакт з людьми різного віку та статі.

Критерій «Когнітивне знання про оточуючий світ» має значущу кореляцію з критерієм «Емоційно-ціннісні прояви ставлення до інших» (0,293; $p < 0,01$). Це є свідченням того, що діти старшого дошкільного віку мають знання про способи поведінки в різних соціальних ситуаціях, які сприяють розвитку позитивного ставлення у спілкуванні із суспільством; вони із задоволенням спілкуються з іншими дітьми, друзями, друзями батьків і незнайомими людьми. Показник «Знання про способи поведінки у

різних соціальних ситуаціях» вказує на позитивну моральну налаштованість особистості до однолітків і дорослих.

Висока кореляція виявлена між критерієм «Діяння в оточуючому просторі» та критерієм «Емоційно-ціннісні прояви ставлення до інших» (0,728; $p < 0,01$), що відображає вміння проявляти свої почуття в жестикуляції та міміці в процесі взаємодії з соціальним оточенням.

За результатами оцінювання, отриманими в ході діагностики, умовно розподілили всіх респондентів (всього експериментом було охоплено 150 респондентів) на три рівні розвитку соціальної компетентності.

Високий рівень соціальної компетентності визначався у межах 74% – 100% правильних відповідей за вищезазначеними методиками. До цього рівня належать старші дошкільники, які мають досить ґрунтовні знання про навколишній світ, готові до діяння в оточуючому просторі, володіють емоційно-ціннісними проявами у ставленні до інших. У старшому дошкільному віці діти з високим рівнем соціальної компетентності володіють знаннями про оточуючий соціальний світ (що проявляється в особливостях вираження емоцій, моральних відносинах), вирізняють особливості спілкування осіб, різних за віком та статтю, мають знання про способи поведінки в соціальних ситуаціях, готові до діяння в оточуючому просторі (а саме: на високому рівні проявляють вміння виявляти свої почуття у процесі спілкування, здійснюють моральні вчинки за власним бажанням, протягом тривалого часу із задоволенням підтримують контакт із людьми й поведуться відповідно до конкретної ситуації), мають високий рівень емоційно-ціннісного прояву в ставленні до інших (спілкуються з різними людьми, виявляють моральне ставлення до людей, прагнуть до спілкування з різними за віком та статтю людьми, вірять у власні сили в складних для себе ситуаціях).

Середній рівень соціальної компетентності – 47% – 73% правильних відповідей дітей. Цьому рівню відповідають діти, які недостатньо володіють знаннями про способи поведінки в соціальних ситуаціях, вони мають середній рівень емоційно-ціннісних проявів у ставленні до інших та віри у власні сили щодо поведінки у складних ситуаціях. До цієї групи належать старші дошкільники, які демонструють середній рівень розвитку знань про оточуючий світ (не володіють знаннями про способи поведінки в соціальних ситуаціях, частково готові до діяння в оточуючому просторі), мають середній рівень володіння емоційно-ціннісними проявами в ставленні до інших, вірять у власні сили при вирішенні складних ситуацій.

Низький рівень соціальної компетентності – від 19% до 46% правильних відповідей. На цьому рівні знаходяться старші дошкільники, які мають прогалини в знаннях про навколишній світ. Вони неготові до діяння в оточуючому просторі та не демонструють соціальної компетентності у ставленні до інших. Ці діти не володіють знаннями про особливості вираження емоцій, необізнані щодо моральних відносин в соціумі, не розрізняють особливостей спілкування з особами різного віку

та статі, не можуть говорити про способи поведінки у соціальних ситуаціях. Вони також неготові до діяння в оточуючому просторі (на низькому рівні проявляють свої почуття у процесі спілкування з соціумом, не здійснюють моральних дій за власним бажанням, не прагнуть підтримувати контакт з людьми і не поводяться відповідно до ситуації).

На підставі результатів емпіричного дослідження когнітивного знання про оточуючий світ, діяння в оточуючому просторі й емоційно-ціннісних проявів ставлення до інших визначено та обчислено відсотковий розподіл старших дошкільників за рівнями розвитку соціальної компетентності, залежно від різних програм дошкільної освіти. Результати представлені на рис. 1.

Як показано на рисунку 1, високий рівень соціальної компетентності у старшому дошкільному віці виявлено у 60% дітей, які займалися за державною програмою «Дитина», у 35% дітей – за Вальдорфською педагогікою, у 28% дітей – за педагогікою Монтесорі.

Дані рисунку 1 свідчать, що середній рівень розвитку соціальної компетентності у старшому дошкільному віці виявлено: у 30% дітей, які виховуються за державною програмою «Дитина», у 35% дітей – за Вальдорфською педагогікою та у 25% дітей – за педагогікою Монтесорі.

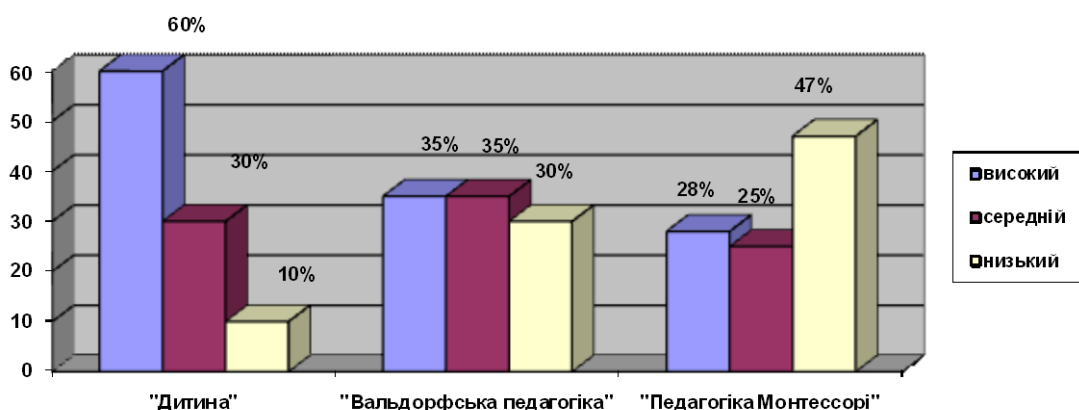

Рис. 1. Показники розвитку соціальної компетентності дітей залежно від програми дошкільної освіти

Як вказано на рисунку 1, низький рівень розвитку соціальної компетентності мають 10% дітей, які виховуються за державною програмою «Дитина», 30% дітей – за Вальдорфською педагогікою, 47% дітей – за педагогікою Монтесорі.

У дослідженні дітей старшого дошкільного віку виявлено, що різні програми дошкільної освіти по-різному впливають на розвиток соціальної компетентності. Було встановлено, що між групами дітей, які відвідують дитсадки з різними навчальними програмами, існують істотні відмінності в рівнях розвитку соціальної компетентності за критеріями: «Когнітивне знання про оточуючий світ», «Емоційно-ціннісні прояви ставлення до

інших», «Діяння в оточуючому просторі». Ці відмінності було виявлено за допомогою методу математичної статистики (тест Бенфероні), спрямованого на виявлення відмінностей середніх показників.

Аналіз рівня соціальної компетентності за критерієм «Когнітивне знання про оточуючий світ» у дітей, які виховуються за державною програмою «Дитина», виявив, що діти з високим показником ($\bar{X}=2,6800$) достатньо самостійні: демонструють інтерес до суспільних громадських доручень, сумлінно готуються до різних заходів. Вони на високому рівні володіють знаннями про оточуючий світ, що позитивно впливає на успішність адаптації до школи. Вірогідно, це зумовлено тим, що в державній програмі «Дитина» враховуються психологічні особливості розвитку та передбачене значне втручання вихователів у виховний процес.

Діти, які займаються за альтернативною програмою розвитку дитини за Вальдорфською педагогікою мають більшу кількість осіб середнього рівня соціальної компетентності ($\bar{X}=2,3800$; $p=0,34$), у них частіше виявляються несприятливі форми поведінки.

Альтернативна програма розвитку дитини за педагогікою Монтесорі продукує у старших дошкільників низький рівень розвитку соціальної компетентності порівняно з іншими програмами ($\bar{X}=1,2000$). Діти уникають контакту з вихователем, виконуючи його вимоги формально. Порушення поведінки на заняттях супроводжуються постійними зауваженнями вихователя, покараннями [1, с. 10-24]. На прогулянках такі діти можуть, навпаки, голосно кричати і бігати, всім заважати, що відображає низький рівень соціальної компетентності.

Аналізуючи результати дослідження соціальної компетентності за критерієм «Діяння в оточуючому просторі», можна зробити висновок, що саме державна програма «Дитина» сприяє досягненню більшої кількості дітей високого рівня соціальної компетентності ($\bar{X}=4,1000$). В ній враховуються психологічні особливості розвитку дитини та контролюється розвиток старшого дошкільника. Такі діти товаришують з однолітками, вони спокійні, веселі, організовані. Це зумовлює високий рівень соціальної компетентності порівняно з особливостями розвитку дітей, що виховуються за альтернативною програмою, а саме: за Вальдорфською педагогікою ($\bar{X}=3,2000$; $p=0,02$). Старші дошкільники, які виховувались за цією програмою, стаючи першокласниками, мають недостатній рівень підготовки до школи та низький рівень соціального розвитку [2, с. 130-134]. У таких дітей в перші місяці перебування в навчальному закладі переважають неадекватні вчинки стосовно соціуму. Вони лише частково володіють уміннями діяти в оточуючому просторі, що є показником середнього рівня соціальної компетентності.

Загалом, ідея самостійного виховання, яка відображається в альтернативній програмі розвитку дитини за педагогікою Монтесорі, продукує меншу кількість дітей з високим рівнем соціальної

компетентності ($\bar{X}=1,1000$). За критерієм «Діяння в оточуючому просторі» ці діти, потрапляючи в навчальний заклад, виконують суспільні доручення без ентузіазму і під контролем. У взаємодії з однолітками вони пасивні, часто навіть не знають їхніх імен. Відсутність успіхів у навчанні та позитивних колективних зв'язків знижує соціальний статус дитини, що, в свою чергу, негативно позначається на емоційному стані та може призводити до низького рівня соціальної компетентності.

Показник соціальної компетентності за критерієм «Емоційно-ціннісні прояви ставлення до інших» також має відмінності у дошкільників, які виховуються за різними програмами дошкільної освіти. Так, діти, що виховуються за програмою «Дитина», мають високі характеристики за цим показником ($\bar{X}=3,8600$). Ця програма спрямована на самостійний розвиток дитини, але під впливом вихователів. Дошкільники швидко знаходять друзів, пристосовуються до інших, що свідчить про здатність дітей до високого рівня соціальної компетентності.

Показник соціальної компетентності за цим критерієм у дітей, що виховуються за альтернативною програмою розвитку дитини за Вальдорфською педагогікою, відповідає середньому рівню ($\bar{X}=2,5200$; $p=0,02$), що свідчить про соціальну незрілість дитини; на вихователя, вчителя і батьків чекає значна робота, спрямована на включення дитини в шкільне життя. Загалом такі діти мають середній рівень соціальної компетентності [1, с.10-24]. Діти, які виховуються в альтернативною програмою розвитку дитини за педагогікою Монтесорі, мають низький рівень ставлення до суспільства ($\bar{X}=1,300$), тому що вихователі не втручаються в дії, а лише спостерігають за дітьми.

Зі старшими дошкільниками, що стають першокласниками, часом відбувається емоційна розрядка, яка ще більше може віддаляти таких дітей від решти школярів класу та зумовлювати подальшу озлобленість і спалахи агресії. Або, навпаки, такі дошкільники можуть бути сумними, тривожними й напруженими щодо оточуючого соціуму, що також відображає низький рівень соціальної компетентності.

Висновок. З огляду на це, слід зазначити, що дітей-дошкільників потрібно виховувати, не лише створюючи умови розвитку, а й спрямовуючи та розвиваючи соціальну компетентність.

Список використаної літератури

1. Беленька Г. «Яким має бути педагог для дошкільників» // «Дошкільне виховання» / Г. Беленька. – 2005. – № 10. – С. 10–24.
2. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч. метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2009. – С. 130–134.
3. Пасальская Т. Л. Формирование социальной компетентности детей старшего дошкольного возраста в группах кратковременного пребывания /

Т. Л. Пасальская // Педагогическое образование и наука. – 2009. – № 10. – С.43–45.

Ольга Шишова. Развитие социальной компетентности в дошкольном возрасте.

В статье раскрыта и обоснована сущность понятия «развитие социальной компетентности» по различным программам дошкольного образования. Исследованы социальные (взаимоотношения с окружающими) и психолого-педагогические факторы развития социальной компетентности, дана характеристика уровней (высокий, средний, низкий) ее развития.

Ключевые слова: *взаимоотношения, адаптируемость, моральные действия, эмоционально-ценностное проявление отношения к окружающим, действия в окружающем пространстве, когнитивное знание об окружающем мире, знания, умения, отношения.*

Olga Shishova. The development of social competence in the pre-school age.

The article reveals the essence and the concept of the «development of social competence in various applications of pre-school education. The social (relationships with others) and psycho-pedagogical factors of development of social competence are defined. Different levels (high, medium, low) of social competence are detected.

Key words: *relationships, adaptability, moral action, emotional and valuable expression to others, act in the surrounding space, cognitive knowledge about the physical world, knowledge, skills and attitude.*

УДК 159. 9

М. М. Янковчук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ

Стаття присвячена питанню доцільності формування освітнього середовища навчально-дослідницької діяльності дитини. Розглянуто відмінності розвитку деяких якостей особистості у стандартній навчальній ситуації та в умовах дослідницької діяльності. Сформульовано рекомендації вчителям та авторам навчальної літератури для реалізації завдань щодо здійснення навчально-дослідницької діяльності учнів.

Ключові слова: *навчально-дослідницька діяльність, освітнє середовище, творчість, особистісні компоненти середовища, рефлексія.*